

1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler

*İbrahim İnci

ÖZET

Çalışmamızda, tarımın Türkiye ekonomisinde en önemli yere sahip olduğu 1923-1960 döneminde tarımsal faaliyetlerin vergilendirilmesi konusunda yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Amacımız, milli gelirin yaklaşık yarısını oluşturan tarımsal kazançlardan büyük bir vergi kaynağı olarak ülke kalkınmasında ne ölçüde faydalandığını tespit etmektir.

Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk iki yılında alınan âşar vergisi köylünün üzerinde büyük yük oluşturmaktaydı. Bu verginin kaldırılması Türk çiftçisi tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış ve onu üretime teşvik etmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde alınan Toprak mahsulleri vergisi âşar benzeri bir vergi olduğu için köylü üzerinde aynı etkiyi yaratmıştır. Köylü bu vergiyi koyanları seçimlerde oy vermemekle cezalandırmıştır. Bunu gören siyasal iktidarlar oy kaygısına düşmüş ve tarımsal kazançları vergilendirme girişiminden uzak durmuşlardır.

Gelir vergisinin bu dönemde tarım kesimine uygulanmaması, büyük çiftçiyi vergi dışı bırakarak gelir dağılımında adaletsizliğe ve ülke kalkınmasında en önemli kaynağın değerlendirilememesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarım sektörü, tarımsal kazançlar, vergilendirme, gelir vergisi.

ABSTRACT

This study deals with taxation of agricultural sector in the period of 1923-1960 when agriculture is the most important position in Turkish economy. We aim at uncovering to what extent agricultural tax revenue, which made up almost half of national income, was utilized in national development in that period as a huge tax source.

* Dr. Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, ibrhinci@hotmail.com

Tithe tax collected in the Ottoman period and the early years of the Republic was used to cause a big burden on the villagers. The demise of this tax was welcomed by Turkish farmers and encouraged them for more production. The land product tax applied during the World War II had the same effects as the tithe tax on the farmers and the introducers of this tax was punished by the villagers in the first election. Due to the political concerns, the government then avoided agricultural taxation.

No income taxation for the farmers in that period resulted in no tax income from the big farmers too. This was caused inequity in income distribution and surely large decrease in tax revenue of the state, which would have been used for national development.

Key words: *Agricultural sector, agricultural earnings, Taxation, income tax.*

Giriş

Vergi, kamu giderlerinin finansmanını sağlamak için devletin siyasi gücüne dayanarak gerçek ve tüzel kişilerin gelir ve mallarından belirli oranlarda aldığı paydır. Alınan bu değerler para veya mal şeklinde olabilir. Mal biçiminde alınan vergiye aynî vergi, para olarak alınan vergiye nakdi vergi denir(Laufenburger, 1967: 127; Seyidoğlu, 1992:948; Kili ve Gözübüyük, 1985: 124). Vergi tarh edilirken uyulması gereken önemli ilkeler vardır. Bunların başında adalet ilkesi gelmektedir. Adalet ilkesine uygun olarak salınacak vergide mükelleflerin gelirleriyle vergileri arasında denge kurulur. Bu adalet ilkesi, teorik olarak aynı gelir miktarına sahip olanların aynı vergi miktarını ödemeleri demektir. Vergide uyulması gereken diğer önemli bir ilke, vergilerin umumi olmasıdır. Yani, hiçbir gruba ve sektöre ayrıcalık tanımaması, toplumda herkesin mali gücüne göre vergiye tabi tutulmasıdır ((Duverger, 1955: 36; Gözübüyük, 1993: 220; Feyzioğlu, 1954: 8).

Tarım sektörünün vergilendirilmesi, kalkınmanın sağlanması gibi ekonomik açıdan en önemli amacın gerçekleştirilmesine hizmet eder. Ekonomisi tarıma dayanan ülkelerde büyük gelir gurubunu oluşturan geniş toprak sahiplerinin vergilendirilmesi kalkınmanın finansmanı için bir araç olarak kullanılabilir. Ekonomisi tarıma dayalı gelişmekte olan ülkelerde en önemli ekonomik problem, tasarruf oranının düşük, tüketim

eğiliminin kuvvetli olmasıdır. Alt gelir grubunda bulunanlar, kazançlarının tamamına yakını zorunlu tüketimlerine harcarlar. Üst gelir gruplarına doğru çıkıldıkça tasarrufa gitmesi umulan gelirler lüks tüketime yönelmektedir.

İncelenen dönem itibariyle Türkiye’de tarım sektörünün vergilendirilmesi, ekonomik gelişmeyi engelleyen mali kaynak sorununu büyük ölçüde çözebilecekti. Vergi yoluyla bir anlamda tasarruf yapmaya zorlamak, vergi ile sağlanan kaynakların üretimi artırıcı yatırımlara harcanması koşuluyla, üretim ve verim artışına neden olmaktadır¹.

1923-60 döneminde Türkiye’de, çiftçilerin tüketim harcamalarını kısarak, yatırıma yönelmedikleri görülmüştür. Gerçi Türk tarımında işletmelerin çoğu küçük ölçekli işletmelerdi. Çiftçilerin çoğu, yaklaşık %70’i, geçim sıkıntısı çekmekteydi. Ülke tarımı genel olarak küçük işletme esasına dayandığı için, çiftçinin gelirinden bir kısmını artırıp yatırım yapması beklenemezdi. Bu durumda, yüksek gelir grubunda yer alan çiftçilerin vergilendirilmek yoluyla yatırımların devlet eliyle gerçekleştirilmesi bir mecburiyet olarak ortaya çıkmaktaydı.

Büyük toprak sahiplerinin vergiye tabi tutulmaları gelir dağılımındaki çarpıklığın giderilmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye’de toprak mülkiyet dağılımındaki adaletsizliğe bağlı olarak gelirler dengesiz ve adil olmayan bir şekilde dağılmaktaydı. 1960 Gelir Vergisi Kanunu’nda gerçekleştirilmeye çalışıldığı gibi, tarım kesiminde alt gelir grupları için uygun istisna boşlukları yaratılarak, üst gelir gruplarının müterakki bir gelir vergisi ile mükellef kılınmaları sayesinde gelir dağılımı etkilemek mümkün olabilirdi (Yaşa, 1965: 211).

1923-1960 döneminde Türkiye ekonomisinde başat sektör tarımdı ve milli gelirin %40-50’sini tarımsal üretim oluşturmaktaydı. Devlet eliyle ülkenin kalkındırılması politikası yani devletçilik, bu dönemde

¹19.Yüzyılda Japonya, kalkınmasının finansmanını büyük ölçüde tarımını vergilendirmek suretiyle gerçekleştirmiştir. Japonya’da 1813 yılında tarımsal vergi reformuyla tarım arazileri üzerine hayli yüksek bir arazi vergisi konmuştur. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan ülkede vergi gelirlerinin %80’ini bu vergiler oluşturmuyordu. Modern Japonya’nın sanayisinin gelişmesinde, 1880’lerde üretimin üçte birine kadar yükselen bu vergilerin katkısı büyük olmuştur. Japonya’da bu vergiler sanayinin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi, tarım kesiminde de toprağın daha rasyonel biçimde kullanılmasını teşvik etmiş ve üretimin artmasını sağlamıştır (Dinler, 1996: 54-55).

uygulanmaya çalışıldığından tarım sektörünün vergilendirilmesi konusu büyük öneme sahipti.

Çalışmamızda özellikle bu dönemin ele alınması, tarımsal vergi potansiyelinin, tarım ve tarım dışı sektörlerin, özellikle ülke sanayisinin gelişmesinde gerekli tasarruf ve yatırımların ana kaynağını oluşturabilecek güçte olmasıydı.

I. Türkiye’de Tarım Kesiminden Alınan Vergiler

Cumhuriyet döneminde 1960 tarihine kadar, tarım kesimi üzerine dolaylı vergiler dışında salınmış olan vergiler üç önemli kategoride incelenebilir. Bunların en önemlilerini tarım kazançları üzerinden alınan vergiler oluşturmaktaydı. Âşar, Tarım Mahsulleri Vergisi, ve Gelir Vergisi bu grupta yer almaktaydı. İkinci olarak, Arazi Vergisi ve Ağnam, servet vergisi grubuna girmektedir. Üçüncü grupta, objektif yükümlülükler grubuna giren ve bir baş vergisi özelliğinde olan Yol Vergisi bulunmaktaydı (Önder, 1988: 117).

Bu başlık altında öncelikle ele alınan dönem içinde tarımsal kesimin ödediği vergilerin devlet gelirleri içindeki payı belirtilecektir. Ardından, gelir vergisi kapsamına girmemesine ve incelenen dönemde giderek önemini yitirmesine karşın, devletçe tarım kesiminden kesintisiz olarak alınabilen vergiler kategorisinde bulunmaları nedeniyle ağnam ve arazi vergilerinden özetle bahsedilecektir. Daha sonra, çalışmamızın asıl konusunu oluşturan tarımsal kazançlar üzerinden alınan ve alınmaya çalışılan vergiler incelenecektir. Çünkü bu gruba giren vergilerin devlete sağladığı gelirler ve ülke ekonomisi üzerindeki etkileri diğerlerine oranla çok daha büyüktür.

Tablo 1:Tarım Sektöründeki Yükümlülere Ödenen Doğrudan Vergilerin Toplam Bütçe Gelirlerindeki Payı ve Çiftçilik Katma Değerine Oranı

Hükümetin ve il özel idarelerinin bütçe gelirlerinin toplamının yüzdesi olarak						Çiftçilik katma değerinin yüzdesi olarak
Yıllar	Arazi vergisi %	Hayvan vergisi %	Âşar ve toprak mahsulleri vergisi %	Nakden ödenen yol vergisi %	Toplam %	%
1924	2	3	24	-	29	8
1926	3	7	-	4	14	4
1929	2	6	-	4	12	3
1938	4	5	-	2	11	5
1944	1	3	5	2	11	4
1950	1	2	-	1	4	1
1956	1	2	-	-	3	-

Kaynaklar: (Tezel, 1994: 442; Savaş, 1961: 57)

Tarım sektörü incelenen dönemde Türkiye’de GSMH’nın yaklaşık olarak yarısını üretmeye devam ettiği halde tabloda da görüldüğü gibi, bu sektörün ödediği doğrudan vergilerin devletin bütçe gelirleri içindeki payı hızla azalmıştır. Bu pay 1924’te %29’dan 1929’da %12’ye, 1950’de %4’e ve 1956’da ise %3’e düşmüştür.

1925’te âşarın kaldırılması ile uğranılan vergi kaybını telafi etmek amacıyla hayvan (ağnam) vergisinin nispeti yüksek tutulmuş hem de büyük baş hayvanlardan da vergi alınmaya başlanmıştır. Hayvan vergisi oranının Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yüksek düzeyde belirlenmesi hayvancılığın gelişmesini sınırlandırıcı bir etki yapmıştır. 1938 yılına kadar bütçe gelirleri içinde %7 ile %5 arasında oldukça yüksek bir paya sahip olan hayvan vergisi bu tarihten itibaren giderek önemini yitirmiş ve 1950-1960 döneminde %1.1’e gerilemiştir.

Arazi vergisi, ağnam vergisi gibi Osmanlı döneminden devralınan bir servet vergisiydi. 1925 yılında âşarın kaldırılması ile ortaya çıkan boşluğu doldurabilmek için arazi vergisinin oranı da artırılmıştır. Arazi vergisi arazi değerinin on binde biri oranında alınmaktaydı. Zamanla artan fiyatlar karşısında yıllar önce belirlenen vergi matrahı giderek aşmıştır.

Bunu telafi etmek için belirli aralıklarla matrah düzeltme işlemleri yapılmıştır. Ancak, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde önemli miktarlarda gelir sağlayan bu vergi, tabloda da görüldüğü gibi matrah düzeltme tarihleri hariç, sonraları nispi değerini yitirmiş ve bütçe gelirleri arasında %1'in altında gelir sağlar düzeye gerilemiştir(Önder, 1988: 125-126; Tezel, 1994: 441).

II. Âşar

Osmanlı döneminde tarımsal gelirler daima vergilendirilmiştir. Öşür Osmanlı Devletinin en önemli gelir kaynağını oluşturmuştur. Öşür yada âşar denilen ve tarım ürünlerinin bir kısmının devlete aktarılmasını sağlayan yükümlülük, genellikle dini kaynaklı bir vergi olarak kabul edilir. Âşar kelime anlamından anlaşılacağı üzere, mahsullerin onda biri olarak alınması gereken bir vergidir. Ancak alınan vergi miktarı zaman içerisinde ve değişik yerlerde farklı olmuştur. Âşar aynen alındığı gibi nakden de alınabilirdi (Karamürsel, 1989: 167). Fakat, genellikle aynı vergi olarak tahsil edilmekteydi.

Osmanlı döneminde tarım kesiminin paralı ekonomiye geçmediği aşamada verginin aynî olarak ödenmesi, o dönemin şartları içinde bulunmuş bir çözümdür. Çünkü ulaştırma imkanlarının çok sınırlı olduğu İmparatorluk döneminde, "dirlik" sistemi içinde böyle bir uygulama geliştirilmiştir (Önder, 1988: 118). Bu uygulama Osmanlı Devletinin askerî,malî ve sosyal yapısının bir gereği olarak görülmektedir. Âşar, şer'i kaynaklı vergilere denildiği gibi, Osmanlı döneminde örfi vergilere de ad olmuştur. Örfi kanunlar, dini kaynaklı kanun ve hükümlerle çatışmayan, nizam-ı alem için mevcut geleneklerden de yararlanılarak oluşturulmuş, sultanın siyasetini ve yasağını da içeren yasalardı. Osmanlılar ele geçirdikleri yerlerde daha önce var olan vergilendirme biçimlerinin, kendi vergi sistemlerine göre bazı düzenlemeler yaparak, devam etmesine izin vermişlerdir (Pakalın, 1993: 747; Barkan, 1993:485-488). Bu nedenle âşar kapsamına giren vergilerin çeşidi çok artmıştır. Dinî kaynaklı âşar Osmanlı Türkiye'sinde ancak özel mülkler üzerinden alınmaktaydı. Bu verginin oranı onda bir ile yirmide bir arasında değişmekteydi. Osmanlı Devleti genelinde özel mülkiyet altındaki topraklar çok azdı. Toprakların önemli bir kısmı devletin mülkiyetinde bulunmaktaydı. Devlet, mülkiyetindeki

toprakların kullanım hakkını halkına veriyor ve bunun mukabilinde onlardan vergi alıyordu. Bu vergi içerisinde toprakların kira ücretlerinin de bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu vergi, zeamet, tımar, mukataat, ve vakıf arazilerinde onda birden, ürünün yarısına kadar çıkabiliyordu ve verginin tahsilini kanunlara göre tımar sahipleri veya devletin ilgili memurları yapıyordu (Tabakoğlu, 1994: 190; Karamürsel, 1989: 168).

Tımar sisteminin bozulmasıyla birlikte âşar toplama biçimi de bozulmuştur. Hükümet âşar toplama imtiyazını kaza kaza, hatta sancak sancak ihaleye çıkarırdı. Buna rağmen bu ihaleler iltizamın rekabete açık ve vergi toplama yöntemlerinin de rasyonel ve en düşük maliyetle olmasını sağlamıyordu. İhale ile âşarı alan mültezimler, sonra bunu kısım kısım ikinci derece mültezimlere satmaktaydılar. Böylece, köylülerden toplanan âşarın büyük bir kısmı hazineye gelir olarak gitmeden önce tufeyli (asalak, parazit) araçlar tarafından paylaşılıyordu (Bulutoğlu, 1976: 141).

Âşar, prensip olarak, tarımsal gelir üzerine salınmış bir tür gelir vergisi olduğu halde, uygulanmış olan tarh ve tahsil yöntemi, verginin niteliğini ve ekonomik etkilerini de değiştirmiştir. Doğrudan devlet eliyle toplandığında âşar, gelir vergisi özelliği taşıdığı halde, mültezimler eliyle toplanmak suretiyle bir dağıtım vergisine dönüşmüştür. Âşar, vergi matrahı olarak gayri safi ürünü kapsamış olduğundan dolayı safi ürüne göre hesaplanan vergi yükü farklı olmaktaydı. Bu vergileme şeklinde girdi fiyatları dikkate alınmadığından, üretim girdisi üzerindeki fiyat artışı, safi ürün üzerindeki vergi yükünü ağırlaştırıyordu (Önder, 1988: 119). Âşar, iltizam usulünün etkisiyle de halkın üzerinde çok ağır bir yük haline gelmişti. Âşarın ıslah tarihi olarak Tanzimat-ı Hayriye'nin ilan edildiği seneyi kabul etmek gerekir. Bu düzenleme ile âşar vergisi, onda bir olarak standart hale getirilmiştir (Karamürsel, 1989: 168; Lewis, 1998: 461). Söz konusu verginin, yapılan ıslahatlara rağmen, Tanzimat'tan sonra da iltizam usulüyle toplanmasına devam edilmiştir. Âşarın miktarı artırılmış ve 19. yüzyılın sonlarına doğru gayri safi hasılanın %12'si düzeyine çıkarılmıştır.

Cumhuriyet döneminde, yoksul halkın üzerinde büyük bir yük olan âşarın kaldırılması hususu, ilk olarak İzmir İktisat Kongresi'nde ele

alınmıştır. Cumhuriyet'in bu ilk yıllarında tarım sektörünün kalkındırılması gereği çok iyi anlaşılmıştı. Uzun süren savaş yıllarında millet aç kalmıştı. Tarımın geliştirilmesi öncelikle milletin doyurulması için şart idi. Daha çok bu nedenle köylü milletin efendisi olarak kabul edilmişti. Milletin en büyük kısmı olan köylünün durumunun düzeltilmesi meselesi Cumhuriyetin ilk yıllarında öncelikli konu olarak yöneticilerin önünde duruyordu. Bu yüzden, İzmir İktisat Kongresinde oy birliği ile, devlet bütçesinde önemli bir yeri olan, (Bulutay-Tezel ve Yıldırım, 1974: 39) âşar vergisinin kaldırılmasına karar verilmiş ve 17 Şubat 1925 tarihinde de 552 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Âşar'ın yerine, bu verginin kaldırılması ile Devlet hazinesinin uğrayacak olduğu gelir kaybını önlemek veya azaltmak için daha başka vergi koyulmuştur. Bu vergi, üretildiği yerden altmış kilometre öteye taşınan öşre tabi mahsullerden, un, bulgur gibi gıda maddelerinden ve yaş meyve ve sebzelerden mahallindeki fiyatının yüzde onu nispetinde alınacaktı (552 Sayılı Kanun, Düstur, III. Tertip, C.6).

III. Toprak Mahsulleri Vergisi

İkinci Dünya Savaşı yıllarında toprak mahsulleri vergisi ile tarımsal gelir yeniden mükellefiyet altına alınmıştır (4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, Resmi Gazete, 7 Haziran 1943, Sayı: 5423). Bu, âşarın değişik şekilde yeniden yürürlüğe girmesi şeklinde yorumlanabilir. Verginin mali amacı, İkinci Dünya Savaşı esnasında devlet hazinesine gelir sağlamak. Sosyal amacı ise, 1942 yılında tarım dışı kesimde uygulanan ve büyük tepki çeken Varlık Vergisi'nin bir uzantısı sayılabilecek bu vergiyle köylü kesimini vergilendirerek, söz konusu tepkileri bir ölçüde hafifletmek idi (Önder, 1988: 120; Bulutoğlu, 1976: 149). toprak mahsulleri vergisi, olağanüstü bir dönem olan II. Dünya Savaşı yıllarında konulan bir vergi olduğu için, ciddi bir tepki çekmemiştir. Aynı zamanda bu yıllar Tek Parti dönemi olup, basın ve halk üzerinde otoriter bir yönetimin bütün ağırlığı ile hissedildiği bir dönemdir.

Toprak mahsulleri vergisi'nin Osmanlı döneminde uygulanan âşardan farklı yönleri bulunmaktaydı. Öncelikle bu vergi, doğrudan devlet eliyle toplanacaktı; iltizam usulüne müsaade edilmiyordu. Bazı ürünler için mükelleflerin beyanları mahalli takdir komisyonlarınca denetlendikten

sonra vergi matrahı olarak kabul edilecekti. Fakat toplam tarımsal üretimin büyük bir yüzdesini oluşturan hububat için (mısır ve pirinç hariç) vergi matrahı hasat yerinde bir maliye memuru ve bir de mahalden seçilmiş memur tarafından ürün ölçülmek suretiyle yapılacaktı. Ölçme yapılmadan önce köylü ürününü ambarına kaldıramayacaktı. Ürün hasat edildikten sonra ölçülmeye hazır olduğu zaman vergi mükellefleri ölçme işini yapacak görevlileri davet edebilecekti. Ölçüm yapacak görevliler, davetten sonra iki gün içinde ölçme işini yapmak zorundaydılar (4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, **Resmi Gazete**, 7 Haziran 1943, Sayı: 5423).

Uygulamanın ilk yılında, bu verginin tespit ve toplama yönteminin hükümet için yüksek maliyetli², mükellef için de çok sıkıcı olduğu görüldü. Yeni toprak ürünleri vergisinin asıl sakıncası ölçme işinin harman yerinde yapılmasından doğuyordu. En önemli ürün grubunu oluşturan tahıl için harmanda ölçme yöntemi kabul edildiğinden, çok sayıda ölçücü ve tahmin memuru ile harman bekçisi görevlendirmek gerekiyordu. İlk uygulama yılında elde edilen vergi hasılatının üçte biri tarh ve tahsil masraflarına gitmişti. Ayrıca toplanan gelir resmi tahminlerin yarısına ancak ulaşmıştı. Bu durum kaçakçılığın yüksek düzeyde olduğunu göstermekteydi. Bu başarısızlık, hükümetin Toprak mahsulleri vergisi'ni önemli ölçüde değiştirmesine neden oldu. Yeni yasa, yerinde ölçme yoluyla vergi toplama yöntemini terk etti ve denetimli beyan usulünü bütün ürünler için kabul etti. Bu yasaya göre, ürün tahmini dört hükümet temsilcisinden, dört de mahalden seçilmiş üyeden oluşturulan Tahmin Komisyonları'nca yapılacaktı. Tahmin önce vergi ödeyen birimler, yani köyler tarafından, birimi teşkil eden çiftçilerin beyanı üzerine yapılacaktı. Böylece ilk tahmin bir çeşit kolektif beyan olmaktadır. Tahmin Komisyonları da takdirlerini şu verilere dayandırmaktaydılar: 1. Mükellefin mahsul beyannamesine, 2. Maliye Bakanlığı memurlarınca yapılan inceleme ve tahkikata, 3. Vergi birimlerinin beyanlarına, 4. Mahalde kurulan Vukuf Heyetleri'nin (bunlar bir hükümet mümessili ve iki de Tahmin Komisyonlarınca tayin edilmiş mahalli üyelerden kuruluyordu) tahminlerine dayanacaktı (4553

² Bu verginin toplandığı ilk yılda 44.000 ölçüm görevlisi, 9.800 tahmin memuru, 49.500 harman bekçisi kullanılmıştır. Vergi geliri 120 milyon TL. tahmin edilmesine karşılık 59.6 milyon TL. toplanmıştır. Toplama maliyeti 20.7 milyon lirayı bulmuştur (Bulutoglu, 1976: 150).

Sayıli Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, **Resmi Gazete**, 23 Nisan 1944, Sayı: 5693).

Vergi ödeme birlikleri ve mükelleflerin kendileri, tarh edilen vergi tutarına itiraz edebilirdi. Bu durumda Tahmin Komisyonu mahsul miktarı hakkında karar vermek üzere bir başka yolluyordu. Bu hakem uzman grubun mahallinde yaptığı incelemeler sonucu verdiği karar nihai sayılıyordu.

İlk yılın kötü tecrübesi yüzünden ikinci bir ıslah tedbiri de köy ambarların lağvı ve mahsulün doğruca Hükümetçe gösterilen toplama ambarlarına teslimi imkanıydı (4553 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, **Resmi Gazete**, 23 Nisan 1944, Sayı: 5693).

Toprak mahsulleri vergisine tabi ürünler şunlardı: a) Hububat: Akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kumdarı, kaplıca, kuşyemi, mahlut, mısır, yulaf , b) Bakliyat: Bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut, c) Diğer mahsuller: Afyon (sakız), antep fıstığı, ay çiçeği, fındık, kendir (tohum), keten, kuru incir, kuru üzüm, narenciye, pamuk, pancar, patates, susam, tütün ve zeytin. Bazı ürünlerin vergisi aynen, bazılarının ise nakden tahsil olunmaktaydı. Vergisi aynen alınan ürünler; hububat grubuna girenler; akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, mahlut, mısır, yulaf, baklagiller grubuna girenler; bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek ve nohut, diğer mahsullerden; pamuk ve zeytin idi. Bunların dışındaki ürünlerin vergisi nakden tahsil edilmekteydi.

Bu verginin miktarı ilk kanunda %8 -12 arasında değişmekteydi. Bir yıl sonra çıkarılan ikinci kanunda ise vergi oranı tüm ürünler için %10 olarak belirlenmiştir (4429 Sayılı ve 4553 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunları).

Verginin tarh ve tahsil tekniğinde yapılan ıslahatın sonucu ikinci uygulama yılında verginin idari maliyeti büyük ölçüde düştü. Ayrıca kolektif bildirim esası da vergi kaçırılmayı azalttı. Alınan bu önlemler sayesinde vergi hasılatı yükseldi. 1945 ve 1946 yıllarında tahsil edilen vergi miktarı 66 milyon TL. ye ulaştı.

1943-46 arası yürürlükte kaldığı süre içinde tahsil edilen toprak mahsulleri vergisi yekunu 233.5 milyon TL. olmuştur. Verginin toplam maliyeti ise 38.9 milyon TL. yi bulmuştur (Bulutoglu, 1976: 151-152).

Verginin tespit ve tahsili konusunda yapılan iyileştirmeler verginin adaletsiz bir uygulama olarak görülmesi gerçeğini değiştirememiştir. Savaş yıllarında seferberlik altında tutulan orduyu beslemek için salının bu vergi, halkta büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmış ve 1 Ocak 1946 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır (4840 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun Kaldırılması Hakkında Kanun, **Resmi Gazete**, 23 Ocak 1946, Sayı: 6216.).

Ancak söz konusu verginin kaldırılmış olması çiftçinin sıkıntısını yok edememiştir. Çünkü, köylülerin önceki dönemden kalan vergi borçlarını ödemeleri gerekmektedir. Oysa mükelleflerin (köylülerin) önemli bir kısmı, %15-20'si, vergi borcu artıklarını ödeme gücünden yoksundu (Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu ile Çorum milletvekili Necdet Yücer'in 9.12.1946 tarihinde T.B.M.M'ne sundukları Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun Kaldırılması Hakkındaki Kanuna ek Kanun Teklifi, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VIII, Cilt, 5, 1947).

Bu tarihlerde tarım kesiminin içinde bulunduğu sıkıntıyı, geçmiş dönemden kalan bu vergi artıklarını dahi ödemeye takatlerinin olmadığını, iki milletvekilinin söz konusu vergi artıklarının kaldırılmasını öngören kanun teklifleri hakkında, Meclise sunulan, Maliye Komisyon raporu çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır:

"Fevkalade zaruretlerin doğurduğu sebep ve saiklarla vazolunmuş bulunan ve tahmin esasına istinat etmesi de uygulamasında bir çok usulsüzlük ve nispetsizlikler yapılmış olması muhtemel olan Toprak mahsulleri vergisi halen kaldırılmış bulunmaktadır. Bu verginin bir kısmının şimdiye kadar tahsil edilememesi borçlu kalan mükelleflerin çok fakir olmalarından ve ödeme kabiliyetlerinin yokluğundan ileri gelmiştir. 1945 senesindeki kuraklık, halen dahi devam eden İkinci Cihan Harbinin ekonomik alanda yarattığı düzensizlik bunların ödeme kabiliyetsizliklerini daha da artırmış bulunmaktadır. Bu sebeplerle bu mükellefler üzerine şimdiye kadar yapılan ciddi takipler müspet netice vermemiştir. Bunlardan başka miktarı 22 milyon lira olan Toprak

mahsulleri vergisi artıklarının bu verginin umumi tutarı olan 250 milyon lira ile yapılan mukayesesinde de bunun normal bir vergi bakiyesinden başka bir şey sayılamayacağı tezahür eder.

Bütün bu sebeplerle bu verginin taksitlendirilmesi yoluna gidilse dahi tahsiline imkan bulunamayacağı, beyhude emek ve masraf ihtiyarından başka bir netice vermeyeceği ve üstelik de vatandaşların huzursuzluğuna sebep olacağı kanaatine varmış ve bu sebeple Tarım Komisyonunun kararı veçhile bu artıkların tamamen affının uygun olacağına Komisyonumuzda çoğunlukla karar verilmiştir” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VIII, Cilt. 5, 1947).

Sözü edilen kanun teklifleri hakkında Tarım, Maliye ve Bütçe komisyon raporlarının müspet görüş bildirmeleri üzerine toprak mahsulleri vergi artıkları 21 Mayıs 1947 tarih ve 5050 sayılı kanunla affedilmiştir (Toprak Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Kanun, **Resmi Gazete**, 21 Mayıs 1947, Sayı: 6616). Çünkü köylülerin büyük bir kısmı bu vergi artıklarını ödeyecek durumda değillerdi. Aynı zamanda hazinenin bu alacaklarını tahsil etmek hem zor hem de masraflıydı. Diğer yandan söz konusu vergi bakiyesinin affı devlet hazinesi için büyük bir kayıp olmayacaktı. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle köylü büyük bir sıkıntıdan kurtulmuştur. İleride görüleceği üzere, ülkeyi yöneten siyasetçiler Gelir Vergisi Kanunu’nu hazırlayıp, 3 Haziran 1949 tarihinde kabul ederlerken tarım kesiminin yoksul durumunu göz önüne almak zorunda kalmışlardır.

IV. Gelir Vergisi

Toprak mahsulleri vergisinin 1946 yılında kaldırılmasıyla fiili olarak 1925’de aşarın kaldırılmasıyla yaratılan duruma geri dönmüş oldu. II. Dünya Savaşı sonrası, Türkiye’nin modern bir gelir vergisine kavuşturulması konusu ele alındığı sırada, tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirlerin de bu vergi sistemi içinde yer alması düşünülüyordu. Bu nedenle, 1946 yılında TBMM’ne sunulan ilk Gelir Vergisi projesinde, tarımsal gelirlerin de Gelir Vergisi konusu içinde ele alındığı görülmektedir (Yaşa, 1966: 202). 1946 Gelir Vergisi Kanun projesi, gerçekte tarımsal kazançların vergilendirilmesini kabul etmekle birlikte, tarım kesiminin çoğunu hesap tutmayı bilmedikleri için tarımsal kazancın tam ve doğru olarak tespitinin adeta imkansız bulunduğu

gerekçesi ile “küçük ziraî kazançları” vergiden muaf tutmuştu. Bu projeye göre, “küçük ziraî kazançlar muafiyeti” arazi vergisi değerine ve tarımsal kazancın belirli bir seviyeyi bulup bulmadığına göre tayin ediliyordu. Projeye göre, arazi vergisi kıymetleri 20.000 liradan aşağı olanlar ile arazi vergisi kıymeti bu miktarı aşanlardan tutacakları hesaba göre bulunacak zirai kazançları, 3000 liraya ulaşanlar vergi kapsamı dışında kalıyordu. Daha yüksek gelire sahip olan çiftçilerin ise kazançlarının 3000 lirayı aşan kısmı vergilendirilecekti. Gelir Vergisine tabi tutulacak tarımsal kazanç, tahsil edilmiş hasılat ile ödenmiş veya götürü olarak tespit edilmiş bulunan masraflar arasındaki fark olacaktı (Feyzioğlu, 1954: 6; Savaş, 1961: 27). Bu gelir vergisi projesi tarımsal gelirleri de vergilendirmekle verginin umumiyet ve adalet prensiplerini gerçekleştirmiş oluyor, diğer taraftan “küçük ziraî kazançları” vergiden muaf tutarak mükellefin hoşnutsuzluğunu büyük ölçüde önlüyordu (Feyzioğlu, 1954: 6).

1946 Gelir Vergisi Projesi bir süre sonra hükümet tarafından geri alınmış ve yerine 1947’de yeni bir proje sunulmuştur. 1947 Gelir Vergisi Projesinde zirai kazançlar gelir vergisinden istisna edilmiştir (Yaşa, 1965: 202). 1949’da kabul edilen Gelir Vergisi Kanunu’nun esasını oluşturan bu projeye göre, tarımsal kazançların vergiden muaf tutulmasına gerekçe olarak;

1. Zirai gelirin tespitindeki güçlükler,
2. Götürü usulde toplanacak vergiden elde edilecek hasılatın düşük olması,
3. Çiftçi sınıfı fakir olduğu için çiftçinin büyük çoğunluğunun en az geçim indirimi nedeniyle bu verginin dışında kalacağı gösteriliyordu (Savaş, 1961: 28)³.

³ Bu gelir vergisi projesinde tarımsal kazançların vergiden istisna ediliş gerekçesi şöyle belirtiliyordu: “Fihakika bizde zirai faaliyet küçük köy işletmeleri halinde devam ettiği gibi bu sahada elde edilen gelir de mükellef itibarıyla nazara alınacak olursa çok düşüktür. Nitekim mütehassısların yaptıkları hesaplara göre 1943 senesinde zirai gelirimiz 2.620 milyon liraya baliğ olmakta, bütün Türkiye’de tahminen 2.5 milyon çiftçi ailesi bulunduğu farz edilirse bir çiftçi mükellefin zirai kazancı 1000 lira civarında kalmaktadır. Ziraat erbabının kahir ekseriyetini teşkil eden köylü çiftçilerin umumiyetle başka kaynaklardan elde edeceği bir geliri mevcut değildir; bu itibarla zirai kazanç, verginin mevzuuna alınsa bile, mükelleflerin büyük bir ekseriyetinin en az geçim indirimi dolayısıyla esasen vergi dışında kalması mukadderdir. Bir yandan muhtemel vergi hasılatının azalması, diğer yandan zirai kazanç seviyesinin pek düşük bulunması ve nihayet ziraat erbabına az çok mazbut bir hesap tutturmanın halen imkansız olması sebepleri, zirai kazançlar için Gelir Vergisi’nde geniş bir istisna kabul etmek cihetine gidilmesini icabettirmiştir...Zirai kazançlar istisnası hakkında ... hedef, istisnayı daimileştirmek değildir; bu vaziyet, zirai

Gelir Vergisi tasarısını görüşmek için oluşturulan TBMM Karma Komisyonu raporunda tarım kesiminin tamamını vergiden muaf tutmanın yanlış olacağı görüşünü ortaya koyuyordu. Söz konusu Komisyon raporu bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmekteydi:

“Küçük ziraat erbabı, ki memleketimizin kahir bir ekseriyetini teşkil ediyor, kazançları zaten pek az olan bir zümredir. Bunları beyanname verdirerek vergiye tabi tutmak, fakat asgari maiyet haddi altında kalanlara vergi tarh etmemek düşünülebilirdi. Bu takdirde idare ile mükellefler lüzumsuz külfetlere katlandırılmış olurdu.

Ancak, bu nokta-i nazar, büyük zirai kazançlar için ileri sürülemez. Büyük zirai kazançların vergi mevzuu dışında bırakılması prensip bakımından tenkit edilebilir ve tenkit yerindedir. Büyük zirai kazançların da, prensip hilafına, Gelir Vergisi dışında bırakılmış olması, bugün için bir taraftan idari bakımdan mevcut teknik güçlüklerin, diğer taraftan ziraat sahasında defter ve kayıt tutma itiyadının memleketimizde henüz yerleşmemiş olmasından ileri gelmektedir” (Feyzioğlu, 1954: 7).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Hükümet ve Karma Komisyon tarımsal kazançların gelir vergisinden tamamen istisna edilmesinin doğru olmadığını, bu istisnanın yalnız küçük kazançları kapsamı gerektiğini kabul etmiştir. Bununla birlikte ülkede tarım kesiminde defter ve kayıt tutma alışkanlığının yerleşmemiş olması ve yönetim bakımından da teknik güçlüklerle karşılaşılmasının muhtemel bulunması gibi düşünceler ile, tarımsal kazançların tümüyle gelir vergisinden muaf tutulması görüşünü savunmuşlardır. TBMM de kanun tasarısı üzerinde pek tartışmadan hükümetin görüşünü onaylamış ve Gelir Vergisi Kanununun 19. Maddesi ile tarım kazançları için istisna hükmünü kabul etmiştir. 9 Haziran 1949 tarihinde yürürlüğe giren 5421 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na göre, vergiden muaf olan tarımsal faaliyetler şunlardır: “Tarım faaliyeti arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla nebat, orman, hayvan ve hayvan mahsulleri istihsaline, yetiştiricileri tarafından muhafazasına, taşınmasını ve bunların dükkan ve mağaza açılmaksızın satılmasını ifade eder. ...

kazançların vergilendirilmesi davasında ilk merhalede. Gelir Vergisi kabul edilip zamanla yerleştikten sonra “köylü muaflığı” diyebileceğimiz ikinci bir merhaleye geçmek mümkün olacaktır” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VIII, Cilt. 18, 1949).

Çiftçiye ait her türlü istihsal vasıtalarının başka çiftçilerin tarım istihsal işlerinde ücretle çalıştırılması da tarım faaliyetlerinden sayılır” (Resmi Gazete, 9 Haziran 1949, Sayı: 7228).

Tarım kesiminin bu vergiden istisna edilmesinin siyasi nedenleri de bulunmaktaydı. Hükümet, çok partili siyasi sisteme geçtiği dönemde büyük oy potansiyeline sahip olan çiftçileri vergiden muaf tutmakla kendine çekmeyi de amaçlamıştı (Yaşa, 1966: 92).

Tarımsal kazançların mükellefiyet dışında tutulması, büyük tepkilere yol açtığı ileri sürülmektedir. Özellikle bu tepkilerin vergi adaletinin ihlal edildiği noktasında yoğunlaştığı belirtilmektedir. 1950’yi takip eden ilk üç yılda, tarım kesiminin nispeten daha yüksek bir refah düzeyine ulaşması ve bu kesim içinde bazı kimselerin çok yüksek kazançlar elde etmesi söz konusu eleştirilerin en önemli sebebinin oluşturmaktaydı (Yaşa, 1965: 203). Ancak, 1950-1953 döneminde tarım sektöründe büyük kazanç temin edenlerin sayısı çok sınırlıydı. Yapılan hesaplamalara göre gelir vergisi kapsamına alınabilecek çiftçi sayısı ancak büyük arazi sahibi olan 30-40 kişi kadardı.

1.2.1951 tarihinde Meclis Başkanlığına biri CHP Kocaeli milletvekili Ekrem Alican, diğeri Antalya milletvekili Ahmet Tekelioğlu tarafından, Gelir Vergisi Kanununda bir takım düzenlemeler yapılması amacıyla iki kanun teklifi sunulmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IX, C. 5/1, 1951). Ekrem Alican’ın teklifinin ayrı bir önemi vardır. Çünkü, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’nden sonra kurulan Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edilen ve tarımsal gelirleri de kapsayan yeni Gelir Vergisi Kanunu Ekrem Alican’ın Maliye Bakanlığı sırasında çıkmıştır.

Her iki kanun teklifi de, tarımsal kazançların milli gelir içinde sahip olduğu büyük paya rağmen, bütünüyle Gelir Vergisinden ayrıcalıklı tutulmasının verginin umumiyet prensibine aykırı düşeceği gerekçesiyle, bu gelirlerin vergilendirilmesi gerektiğini ileri sürmekteydi (Savaş, 1961: 33; Feyzioğlu, 1954: 15). Bu iki teklifte müşterek olan esas nokta, küçük çiftçinin Gelir Vergisi dışında bırakılması için bir muafiyet tesis edilmesi ve bütün ziraî kazançların muayyen bir kısmının vergiden müstesna tutulması idi. Ekrem Alican’ın teklifinde çiftçi muafiyetinin şartları, çiftçinin, arazisinin bulunduğu yerde ikamet etmesi ve işlediği arazinin

genişliğinin her sene asgari yüz ölçümü cetvellerinde gösterilecek miktarı geçmemesi şeklinde tespit edilmişti.

Ziraî kazançlar için kabul edilen istisna haddine gelince: Ekrem Alican'ın teklifinde bu istisna, gayri menkul sermaye iratları için Gelir Vergisi Kanunu'nun 22. maddesinde mevcut hükme benzer şekilde 10000 lirayı aşmayan ziraî kazançların 2500 lirası olarak belirlenmişti. Ahmet Tekelioğlu'nun teklifinde ise tarım kazançlarının seyyanen 5000 lirası vergiden müstesna tutulmuştu.

İki teklif arasındaki asıl önemli fark, ziraî kazançların tespitine ilişkin hükümlerde görülmekteydi. Ekrem Alican, bütün ziraat erbabını üç karineye götürü bir usulle teklif etmek (mükellef kılmak) istemekteydi. Bu kanun teklifinde çiftçiler şu esaslar dairesinde mükellef tutulacaklardı: a) Maliye ve Ziraat Vekaletlerince müştereken her yıl Nisan ayı sonuna kadar "asgari yüzölçümü cetvelleri" ilan edilecektir. b) Mükelleflerce her sene Mayıs ayı sonuna kadar ekim ve bakım beyannameleri verilecektir. c) Mahalli heyetler tarafından bildirilecek verim miktarlarına göre, Maliye Vekaletince verim cetvelleri hazırlanacaktır (Turgay, 1961: 101).

Her yıl, konjonktür durumu göz önünde tutularak, asgari yüz ölçümü cetveli Maliye ve Ziraat Vekaletlerince hazırlanarak Nisan ayı sonuna kadar ilan olunacaktı. Bu cetvel o sene hangi çiftçilerin vergiye tabi olup, hangilerinin istisna edileceğini belirleyecekti. Cetvelde bildirilen miktar kadar arazide ekim ve bakım yapmış olan tarımsal işletme sahipleri, Mayıs ayı içerisinde bağlı buldukları vergi dairelerine birer ekim ve bakım beyannamesi vererek işledikleri arazi yüzölçümünü ve diğer gerekli bilgileri bildireceklerdi. Hasat zamanından hemen önce hazırlanan verim cetvelleri de Maliye Vekaletince vergi dairelerine gönderilecek ve bu belirtilere (karine) dayanarak vergi daireleri tarımsal kazançların gelir vergisini izleyen yılda tarh edecekler ve bu vergi aynı yılın Mart ve Eylül aylarında diğer gelir ve iratların vergisi ile aynı zamanda tahsil edilecekti.

Ahmet Tekelioğlu'nun teklifinde ise, ziraî kazançlar esas itibariyle defter tutma ve beyanname verme usulü ile tespit edilmek istenmekteydi. Ancak, orta halli çiftçiye bir kolaylık olmak üzere, bunların vergisinin

götürü usulle tarh edilmesi imkanı düşünülmüştü. Götürü usule tabi tutulacak mükellefler, iş ve işletme hacmi, küçük çiftçi muaflığının özel şartlarında tespit edilen hadlerin beş misline kadar olan mükelleflerdi. Bu mükellefler isterlerse defter tutmak ve yıllık beyanname vermek suretiyle gerçek ve safi kazançları üzerinden vergilendirilmelerini isteyebileceklerdi. Gerçek kazançları üzerinden vergi verecek diğer ziraat erbabı, basit bir çiftçi defteri tutacaktı. Bu defterde, satılan mahsuller, hayvanlar v.s. işletme malzemesi mukabilinde alınan paralar ile fiilen ödenen masraflar gösterilecek ve bu iki kalem arasındaki müspet fark vergiye tabi tarımsal kazancı belirleyecekti (Feyzioğlu, 1954: 16-17).

1951-1952 tarihlerinde tarım kesiminin Gelir Vergisi kapsamına alınması durumunda Devlet Hazinesine hatırı sayılır miktarda irat sağlanacağı tahmin edilmekteydi. Ekrem Alican, yekunu 24 milyon dönüm olan orta ve büyük işletmelerin, teklif ettiği önerge doğrultusunda vergilendirilmesi durumunda 100 milyon liralık bir gelir sağlanacağını tahmin etmekteydi. Bu konuda çalışma yapan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Osman Okyar'da Ekrem Alican ile aynı tahmini sonuca ulaşmıştır (Feyzioğlu, 1954: 10). Yine tarım kesiminin Gelir Vergisi kapsamına alınmasının bütçeye katkısı konusunda, Siyasal Bilgiler Fakültesi Doçentlerinden ve İstatistik Genel Müdürlüğü Milli Etüt Grubu Uzmanlarından, Reşat Aktan tarafından etraflıca bir tetkik yapılmıştır. Aktan 1952 yılına ait milli gelir tahminlerine dayanarak yaptığı hesapta öncelikle muhtelif genişlikte arazi işleyen çiftçi ailelerinin yıllık safi gelirlerini hesaplamıştır. Bunu takiben 5.000 liralık bir istisna haddi kabul etmiştir. 2.5 milyonu bulan çiftçi ailesinden sadece 30-40 bini bu istisna haddi dışında kalmaktaydı. Yani 30-40 çiftçi ailesi vergi mükellefi tutulmakta idi. Fakat, sayısı bu kadar az olan büyük arazi sahiplerinin işledikleri toprak ve elde ettikleri hasılat, umumi ziraî arazi ile ziraî kazançların 1/4'üne yakın bulunmaktaydı. Bu gelir sahiplerinin gelir vergisine tabi tutulmaları halinde elde edilecek hasılanın (vergi gelirinin) 135 milyon civarında olacağı Reşat Aktan tarafından hesap edilmiştir.

Yukarıda geniş olarak yer verilen iki kanun teklifi, iktidar tarafından ülke ziraatının henüz gelişmediği ileri sürülerek geri çevrilmiştir. Muhalefetin belirtilen iki kanun teklifi dışında, tarımsal gelirlerin Gelir Vergisi'ne dahil edilmesi konusunda ciddi bir çabası olmamıştır. Çünkü, CHP

içinde çok sayıda büyük toprak sahibi olan milletvekili bulunmaktaydı. Bunlar kazançlarının önemli bir kısmını vergi olarak Devlete vermekten yana değillerdi. Diğer yandan muhalefet tarımın vergilendirilmesi konusunda ısrarcı olması durumunda büyük nispette oy kaybedeceğini tahmin edebiliyordu. Çünkü, daha önce bir çok yer de belirtildiği gibi ülke nüfusunun çok büyük bir kısmı köylü ve çiftçilerden oluşmaktaydı. Çiftçilerin %80'i gibi büyük bir ekseriyetinin vergiden muaf, küçük işletme sahibi olsalar da, tarım sektörünün Gelir Vergisi'ne dahil edilmek istenmesi köylüyü bu fikri savunulardan soğutacaktı. Bu yüzden muhalefet böyle bir durumla karşılaşmamak için ziraat kesimden vergi alınmaması hususunu söz konusu tekliflerin haricinde gündeme getirmemiştir. İsmet İnönü 13 Nisan 1954'de yaptığı bir konuşmasında Gelir Vergisi'nden bahsetmiş ve bu verginin kendi mali ıslahatlarının en ehemmiyetlilerinden biri olduğunu savunmuştur. Gelir Vergisi'ni büyük bir güvenle koyduklarını ifade eden İnönü, ne bu konuşmasında ne de başka bir konuşmasında tarımın vergi kapsamına alınması gerektiğinden bahsetmemiştir (Muhalefette İsmet İnönü, 1956: 258). Akis Dergisi'nde 1959 yılında çıkan bir yazıda tarım kesiminin Gelir Vergisi kapsamına alınması konusunda CHP içinde bir birinden farklı düşünceye sahip olanların bulunduğu belirtiliyor ve tarım gelirlerinden vergi alınması gerektiği savunuluyordu. Sözü edelin yazıda bu konuda şöyle denilmekteydi: "Nasıl olur da çifte Cadillac'lıların gelir vergisi ödememesine göz yumulur. Gerçi 1953 devresine nazaran büyük çiftlik ağalarının durumları pek parlak değildir. Diğer fiyatlar yükselirken ziraat mahsul fiyatları saymış, dolayısıyla büyük çiftlik sahiplerinin kazançları eskisine nispetle azalmıştır. Ama vergilendirilmelerine hayır demek için bu kati bir sebep değildir. Adalet hissi onların da kalkınmanın yükünü paylaşmalarını emretmektedir..." (Akis, 17 Ocak 1959, Sayı: 237: 15).

Ancak, 1960 yılında, askeri yönetim altında Gelir Vergisi Kanununda değişiklik yapılırken tarımsal kazançlar da gelir vergisi kapsamına dahil edilmiştir. Yeni yasaya göre, 1961 yılından itibaren tarımsal kazançlardan da gelir vergisi alınacaktı (Önder, 1988: 121). Bu Gelir Vergisi Kanununda küçük çiftçi vergiden muaf tutulmuştu. Çiftçilerin bu vergiye göre küçük çiftçi olup olmadıkları işletme büyüklüğüne ve yıllık satış tutarı esaslarına göre belirlenmekteydi. Söz konusu şartlardan her hangi birinin kapsamına girmeyenler, küçük çiftçi muaflığından yararlanamayacaktı (193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, Resmi Gazete, 6 Ocak 1961, Sayı:10700).

Küçük çiftçi muaflığının belirlenmesi için dikkate alınacak işletme büyüklüğü kriterleri şunlardı: Hububat, afyon, ayçiçeği tarımında ekilen arazinin yüzölçümü toplamı 150, bakliyat ve pamuk gibi ürünlerde 60, çeltik ve sebzelerde 30 ve meyve bahçeleri yüzölçümü 30 dönümü geçmemesi durumunda muaflık hali devam edecekti. Yine yasaya göre, 25 adedi geçmeyen büyük baş veya 100 adedi geçmeyen küçük baş hayvanlar vergi muafiyeti kapsamına girmektedir (193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, Resmi Gazete, 6 Ocak 1961, Sayı: 10700).

İşletme büyüklüğü kriterlerinde her grup için eşit olduğu kabul edilen gelir miktarı, geçim indirimi esasına göre tespit edilmeye çalışılmıştır.

Küçük çiftçi muaflığında göz önünde bulundurulacak satış tutarı kriterine göre; söz konusu muaflıktan yararlanabilmek için tarımsal ürünlerin bir takvim yılı içindeki satış tutarının 15 000 lirayı geçmemesi gerekmektedir.

Gelir Vergisi Kanununda tarımsal kazançlar istisnası da şu şekilde belirtilmekteydi: Bir vergileme döneminde elde edilen ve toplamı 10.000 kadar olan tarımsal net gelirlerin 5 000 lirası Gelir Vergisinden istisna edilmiştir. Gelirleri aile reisleri tarafından beyan edilecek olanlar için 10.000 liralık had, aile reisi, eş ve velayet altındaki küçük çocuklara ait tarımsal net gelirlerin toplamına göre hesaplanacaktı. Bu toplam gelir istisna sınırını aşmadığı takdirde aile bireylerinden her biri istisnadan tarımsal gelirleri oranında faydalanacaklardı. Gelir Vergisine konu olan tarımsal kazançların tespiti bir yıl içinde elde edilen üretim tutarına göre belirlenmekteydi. Yasaya göre, yıllık üretim tutarı 100.000 liradan aşağı olan çiftçilerin götürü gider esasına, 100.000 lira veya daha fazla olan çiftçilerin gelirleri ise gerçek kazanç esasına göre tespit edilmekteydi. Yıllık üretim değeri tutarı 500.000 lirayı geçenler ise bilanço esasına göre defter tutmak zorundaydılar (Resmi Gazete, 6 Ocak 1961, Sayı: 10700).

Bu şekilde gelir vergisi sistemine dahil edilmiş olan tarımsal gelirler için ilk beyannamenin 1962 yılında verilmesi gerekmektedir (Önder, 1988: 121). Böylelikle, yasanın vergileme ile ilgili maddelerinin uygulanması, zorunlu olarak, parlamenter rejimin yeniden ülke siyasi yaşamına hakim olduğu zamana sarkmıştır. Bu yüzden, yasanın yürürlüğe konması sırasında geniş çiftçi kitlesinin duyduğu hoşnutsuzluk, vergilemeye fiilen

geçilmeden, kuvvetli bir tepki halinde ortaya çıkabilmiş ve siyasi organlar üzerinde ağır bir baskının kurulmasına neden olmuştur. Sonuçta, TBMM'nin 28.2.1962 tarihinde kabul ettiği 35 sayılı yasayla , "193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun zirai gelirlerle ilgili hükümlerinin tatbiki, bu bapta yeni hükümler tedvin edilinceye kadar tehir edilmiştir"(Yaşa, 1966: 93) hükmüyle yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece büyük çiftlik sahipleri hem incelenen dönemde hem de daha sonra gelir vergisinden muaf olmuşlardır. Bu uygulama vergi adaletsizliğine ve gelir dağılımındaki dengesizliğin daha da artmasına neden olmuştur.

V. Sonuç

Cumhuriyetin ilk iki yılında âşar ve ağnam vergileri bütçe gelirlerinin, sırasıyla %26 ve %3'ünü karşılıyordu. Vergi sistemi içinde bu kadar önemli yere sahip olmasına rağmen, Cumhuriyet hükümeti 1925 yılında âşarı kaldırdı. Bu radikal karar, Atatürk önderliğinde yürütülen siyasi hareketin toplumsal iktidarının temel öğelerinden biri olan büyük toprak sahiplerinin talepleriyle örtüşüyordu. Ancak, Cumhuriyet yöneticileri, büyük çoğunluğu sefalet eşiğinde yaşamakta olan köylüleri yüzyıllardır kötü uygulamaya konu olmuş çağdışı bir ayni verginin yol açtığı baskı ve sıkıntılardan kurtarmak isteği âşarın kaldırılmasında asıl önemli faktör olmuştur. Âşarın kaldırılmasından sonra arazi ve hayvan vergilerindeki artışla vergi kaybı telafi edilmeye çalışılmıştır. Ancak, vergi oranlarının artırılması ve yeni vergiler getirilmesine rağmen, âşarın kaldırılmasından sonra Türkiye'deki vergi sisteminin tarımsal gelirleri vergilendirme gücü büyük ölçüde azalmıştır.

Tarım kesiminin ödediği vergiler devletin bütçe gelirlerinin 1924'de %29'unu oluştururken bu oran 1929'da %12'ye 1938-1944 döneminde %11'e ve 1950'li yıllarda ise %4'e gerilemiştir. Cumhuriyeti kuran kadronun Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra, Türk köylüsünü ağır bir vergi yükünden kurtarma kararı, yeni rejime toplumsal destek sağlaması açısından önemli bir siyasi başarıydı. Fakat, tarımsal üretimin vergilendirme oranının büyük ölçüde azaltılması, yönetici kadronun iktisadi kalkınma programına, sanayileşmeyi hızlandırmaya yönelik temel iktisadi-sosyal stratejisine önemli bir sınırlama getirmiştir.

Cumhuriyet hükümetleri, geniş fakir köylü kesimini ağır bir vergi yükü altına sokmayacak bazı yöntemlerle tarımsal kazançların çok daha büyük bir bölümünü vergilendirebilir ve iktisadi gelişme süreçlerine çok daha büyük kaynaklarla destekleyebilirdi. 1938'den sonra da, İkinci Dünya Savaşı içinde Toprak mahsulleri vergisi hariç, ne tek parti ne de Demokrat Parti döneminde tarımsal kazançlar vergilendirilmemiştir. Toprak mahsulleri vergisi savaşın da etkisiyle kırsal kesimdeki büyük yığınların sefaletini derinleştirmiştir. Türk köylüsü 1950 seçimlerinde kendisinden bu vergiyi alanları oy vermeyerek cezalandırmıştır. Bu kötü deneyim 1946-1960 tarihleri arasında siyasi iktidarların tarımsal gelirlerin vergilendirilmesi konusuna oy kaygısıyla soğuk bakmalarına yol açmıştır. Bu durum büyük bir vergi kaynağının ülke kalkınmasında kullanılamaması gibi olumsuz bir sonuç doğurmuştur.

Ayrıca, Türkiye'de 1923-1960 döneminde, 1943-1946 yılları hariç, milli gelirin %40-50'sine sahip olan tarım kesiminin vergiden muaf tutulması, sosyal adalet ilkesiyle de çelişen bir durum ortaya çıkarmıştır.

Kaynakça

- AKİS, 17 Ocak 1959, Sayı: 237.
- BARKAN, Ömer Lütfü (1994) "Osmanlı İmparatorluğu'nda Öşür ve Âşar", İslâm Ansiklopedisi, C. IX, MEB. Yay. İstanbul.
- BULUTAY, Tuncer, TEZEL, Yahya S. ve YILDIRIM, Nuri, (1974) Türkiye Milli Geliri: 1923-1948, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1974.
- DUVERGER, Maurice (1955) Amme Maliyesi, Çev., İsmail Hakkı Ülkmen, S.B.F. Maliye Enstitüsü Yayınları, Ankara
- DÜSTUR, III. Tertip
- FEYZİOĞLU, Bedii Necmeddin (1954) "Zirai Kazançların Vergilendirilmesi", İktisat ve Maliye Mecmuası, Cilt-I, Sayı: 8.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref (1993) Açıklamalı Türk Anayasaları, Turhan Kitabevi, Ankara.
- KARAMÜRSEL, Ziya (1989) Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, TTK, Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- LAUFENBURGER, Henry (1967) Maliyenin Ekonomik ve Psikolojik Teorisi, Çev., İsmail Hakkı Ülkmen, Ankara, 5. baskı, Maliye Enstitüsü Yayınları, Ankara.

- LEWİS, Bernard (1998) Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yayınları, Ankara
- KİLİ, Suna ve GÖZÜBÜYÜK A. Şeref, (1985) Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla, C. I (1956) Der., Sabahat Erdemir, M. Sarılar Matbaası, İstanbul.
- ÖNDER, İzzettin (1988) "Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası", Türkiye'de Tarımsal Yapılar, Der., Şevket Pamuk, Zafer Toprak, , Yurt Yayınları, Ankara.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993) Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul.
- Resmi Gazete
- SAVAŞ, Vural Fuat (1961) Zirai Gelir Vergisi: (Teori ve Tatbikat), Eskişehir İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayını, Eskişehir
- SEYİDOĞLU, Halil (1992) Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınları, Ankara.
- TABAKOĞLU, Ahmet (1994) Türk İktisat Tarihi, 2.baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- TURGAY, Recep (1961) "Türkiye'de Zirai Kazançlar Nasıl Vergilendirilmelidir?", Maliye Enstitüsü Konferansları, Beşinci Seri-Sene 1959, İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsü Yayınları, 1961, İstanbul
- TBMM Zabıt Ceridesi
- Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar (1981) Haz., A. Gündüz Ökçün, Ankara Üniversitesi SBF, Yayınları, Ankara.
- YAŞA, Memduh (1966) İktisadi Meselelerimiz, Nurettin Ulucan Matbaası, İstanbul.
- YAŞA, Memduh, (1965)"Zirai Toprak ve Gelirin Vergilendirilmesi", İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi, Yay. Hazır., Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, İstanbul.